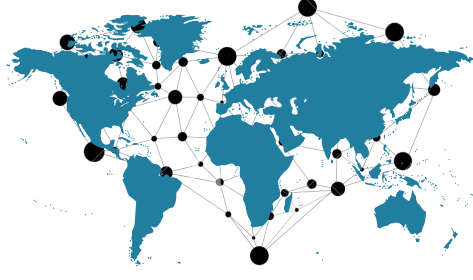

ISSN: 2822-521X

Siyasî Gelişmelerin Edebî Sahaya İz Düşümü Bağlamında Bir Kitap İncelemesi: II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri ve Türk Edebiyatına Yansımaları

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Mustafa AKŞEHİRLİOĞLU

maksehirliglu@hotmail.com
0000-0002-2190-8136
Radyo ve Televizyon Üst Kurulu

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Siyaset ve Toplum Araştırmaları Dergisi
Journal of Political and Social Studies

Atıf / Citation

Akşehirlioğlu, M. (2022). [İncelenen Kitap I. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri ve Türk Edebiyatına Yansımaları, by Cengiz Karataş]. *Siyaset ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 54-59.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.6949332>

Makale Bilgisi

Makale Türü / Article Type: Kitap Değerlendirmesi/Book Review

Geliş Tarihi: 23.06.2022

Kabul Tarihi: 27.06.2022

Yayın Tarihi: 01.08.2022

Siyasî Gelişmelerin Edebî Sahaya İz Düşümü Bağlamında Bir Kitap İncelemesi: II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri Ve Türk Edebiyatına Yansımaları

İçtimaî hayatı oluşturan unsurlardan birisi olan edebiyat, toplumsal ve siyasî gelişmelerle yakın ilişki içindedir. Türk edebiyatı tarihine yönelik yapılan sınıflandırmalarda bu bağlantı gözlemlenebilir. Türk edebiyatı tarihine bakıldığında bazen *Servet-i Fünun* gibi edebî temelli dönem adlandırmaları görülürken; bazen de Tanzimat Edebiyatı gibi edebiyat dışındaki faktörlere göre dönem adlandırmaları yapılmaktadır. İkinci türden adlandırmaların yapıldığı dönemlerden birisi de II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı'dır. Yapılan isimlendirmeden de anlaşılacağı üzere, bu dönemde edebiyat üzerinde toplumsal ve siyasî gelişmelerin oldukça güçlü bir etkisi bulunmaktadır. Cengiz Karataş'ın *II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri ve Türk Edebiyatına Yansımaları* adlı çalışmasının hareket noktası da dönem edebiyatı üzerinde görülen bu etkidir. 2014 yılında Akçağ Kitabevinden yayınlanan eser Cengiz Karataş'ın 2009 yılında tamamlanan "II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri ve Türk Edebiyatına Yansımaları" adlı doktora tezinin genişletilmesiyle ortaya çıkmıştır.

Eserin ön sözünde yazar, öncelikle II. Meşrutiyet Dönemi'nin kapsadığı tarih aralığı üzerinde durmaktadır. II. Meşrutiyet Dönemi'nin 1908 ile 1923 yıllarını kapsadığı belirtilmekte; ancak çalışmanın 1919 yılı ile sınırlandırıldığı ifade edilmektedir. Milli Mücadele Dönemi Türk Edebiyatı'nın ayrı bir çalışma alanı olacak niteliğe sahip olması böyle bir sınırlandırma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Ön sözde II. Meşrutiyet Dönemi'nin Türk siyasî tarihi ve kültürü için çok önemli bir dönem olduğu, Türkiye Cumhuriyeti'nin fikrî ve siyasî temellerinin II. Meşrutiyet Dönemi'nde atıldığı vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra günümüzde hâlen tartışılmakta olan birçok sorunun da aynı dönemde ortaya çıktığının altı çizilmektedir. Bu bakımdan yazar tarafından II. Meşrutiyet Dönemi "Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş öncesi hazırlık laboratuvarı" olarak değerlendirilmiştir (2014: 13). Osmanlı Devleti'nin çok kültürlü yapısından ulus devlete doğru bir dönüşümün yaşandığı yıllara denk düşen 1908-1923 yılları arasında Türk edebiyatının seyri ile diğer dış unsurlar arasında yakın bağlantılar bulunur. Milliyetçilik düşüncesinin gelişim göstermesinin etkisiyle II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı, millî değerler ışığında "bir kendini arayış dönemidir" (2014: 336).

Karataş, eserin ön sözünde II. Meşrutiyet Dönemi'nde yayımlanan çok sayıda süreli yayından yalnızca birkaç tanesinin yeni harflere aktarıldığını belirtir. Bu döneme dair yapılan çalışmaların azlığından

dolayı II. Meşrutiyet yıllarının adeta “bir dipsiz kuyu” hüviyetinde olduğunu ifade eder. Eserin yazımında eski harfli süreli yayınlardan birincil kaynak olarak faydalandığı görülmektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm olan “Giriş” kısmının başlığı “İkinci Meşrutiyet Dönemi’nin Genel Tarihi, Siyasî, Askerî ve Toplumsal Zemini”dir. İkinci bölümde ise “İkinci Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri” üzerinde durulmuştur. Kitabın son bölümünün başlığı “İkinci Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketlerinin Türk Edebiyatına Yansımaları” şeklindedir.

Eserin ilk bölümünde II. Meşrutiyet Dönemi’nin tarihî, siyasî, askerî ve toplumsal gelişmelerine dair bilgi verilmesinin amacı edebî incelemelere bir zemin oluşturmaktır. Burada II. Abdülhamid Dönemi’nden Yeni Osmanlılar Cemiyeti’ne ve İttihat Terakki Partisine; II. Meşrutiyetin İlan’ından Balkan Savaşları’na ve Birinci Dünya Savaşı’na kadar yaşanan gelişmelerden söz edilmektedir.

İkinci bölümde dört fikir akımından bahsedilmesinin gerekçesi de ilk bölümde olduğu gibi edebî incelemelere bir temel oluşturmaktır. Dönem edebiyatı üzerinde farklı fikir akımlarının iz düşümünden söz edebilmek için öncelikle fikir akımları hakkında bilgi vermenin faydalı olacağı aşikârdır. Bu bağlamda Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük fikir akımlarının teorik çerçevesi çizilmiş, temsilcilerinden bahsedilmiştir. Bu noktada üzerinde durulması gereken husus ilk iki bölümün hem kapsadığı hacim hem de konunun ele alınışı bakımından çalışmanın odak noktasından kopuk olmamasıdır. Edebiyat dışındaki gelişmeler ele alınırken edebî sahayla bağlantılar kurmanın ihmal edilmediği fark edilmektedir. Nitekim ilk iki bölümde süreli yayınlardan ve gazetecilerden bahsedilmesi; Ömer Seyfettin, Mehmet Akif, Rıza Tevfik ve Ziya Gökalp gibi sanatçılara atıflar yapılması da bu durumu açıkça göstermektedir.

Kitabın asıl konusunun ele alındığı üçüncü bölüm beş alt başlıktan müteşekkildir. Bu başlıkların dördü fikir akımlarının II. Meşrutiyet Dönemi’ndeki durumuna dairdir. İkinci Meşrutiyet Dönemi’nde Osmanlıcılık akımının edebiyata etkisinin ele alındığı kısımda, edebî türlere göre düzyazı ve şiir şeklinde ikili tasnif yapılmıştır. Düzyazı bölümünde fikri eserler, roman ve hikâyelere yer verilmiştir. Osmanlıcılık düşüncesinin bu dönemdeki en şiddetli savunucusu olarak Süleyman Nazif ismine dikkat çekilmekte, onun hem nesir hem de nazım türünde kaleme aldığı eserler üzerinde durulmaktadır. Osmanlıcılık düşüncesinin diğer temsilcileri arasında ise Tunalı Hilmi ve Ahmet Ferit zikredilir. Bu isimlerin yanı sıra Ziya Gökalp’ın ilk dönem yazılarında Osmanlıcılık düşüncesine yer verdiği belirtilir. Ayrıca Osmanlıcılık ile diğer fikir hareketleri arasındaki kalem kavgaları üzerinde durulur. Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura ve Halide Edip gibi isimlere atıflar yapılır.

İslamcılık fikir hareketinin İkinci Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı üzerindeki tesirinin ele alındığı bölümde öncelikle İslamcı çizgideki *Sırat-ı Müstakim*, *Sebilü'rreşad*, *Volkan* ve *Hikmet* gibi başlıca yayın organlarına yer verilmiştir. Daha sonra “İslamcılık Fikir Hareketinin Karakteristik Temsilcisi” olarak nitelendirilen Mehmet Akif üzerinde durulmuştur. Bu bölümdeki değerlendirmelerde *Safahat*'ın merkeze alındığı görülür. Bu çerçevede “Geri Kalma Sebeplerimiz, Vatan Sevgisi, İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Hürriyet, İttihat ve Terakki Eleştirisi, İstibdat ve Abdülhamit Karşıtlığı” gibi dönem şartlarının iz düşümlerinin ele alındığı on beş farklı başlığa yer verilmiştir. Yazara göre *Safahat* edebî açıdan dönemin özelliklerini en iyi yansıtan eser konumundadır:

“Dönemin özelliklerini edebî açıdan en iyi veren eser olarak Mehmet Akif'in Safahat'ını görmekteyiz. İslamcı, Türkçü, ilerlemek ve modernleşmek anlamında Batıcı zihniyete sahip olan Mehmet Akif, Safahat'ında tüm fikir hareketlerine yönelik atıflarda bulunmuştur. Dönemin hemen hemen tüm sosyal meselelerinin de konu edinildiği bir eser olarak günümüze de ışık tutmaktadır” (2014: 335).

İslamcılıktan sonra üzerinde durulan konu Batıcılık fikir akımının edebiyat üzerindeki tesiridir. İlk olarak Batıcılık düşüncesinin öne çıkarıldığı *Tanin* ve *İçtihad* gazetelerinden bahsedilir. Daha sonra Abdullah Cevdet ve Tefik Fikret gibi Batıcılık akımının temsilcilerine dair değerlendirmeler yapılır. Son olarak ise Batıcılık düşüncesi içinde yer alan “Teşebbüs-i Şahsi, Adem-i Merkeziyet, Sosyalizm ve Marksizm” gibi farklı tutumlara değinilir.

Kitapta Türk edebiyatına yansımaları incelenen son fikir akımı Türkçülüktür. Diğer üç fikir akımıyla mukayese edildiğinde Türkçülük düşüncesinin edebiyata yansımalarına daha çok yer verildiği fark edilir. Bu durum II. Meşrutiyet Dönemi'nin tarihî ve edebî gelişmelerinin ortaya çıkardığı tabii bir sonuçtur. Eserde incelenen 1908-1919 yılları arasında yükselen bir değer olarak etki gücü en kuvvetli fikir akımının Türkçülük olduğu açıktır. Nitekim Balkan Savaşları'nın açtığı yaraların etkisiyle yönetimi elinde bulunduran İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de 1911'den sonra Osmanlılık yerine Türkçülük düşüncesini benimsediğinin altı çizilmektedir. Aynı yıl içerisinde Türkçülük hareketinin edebiyata güçlü bir yansıması olan ve Millî Edebiyat Cereyanının da başlangıcı kabul edilen “Yeni Lisan” makalesinin yayımlandığı hatırlanmalıdır. Bu gelişmeler dikkate alındığında, 1908-1919 yılları arasında Türkçülük fikir akımının hem siyasî hem de edebî sahada en güçlü anlayış olduğu daha iyi kavranacaktır.

Diğer üç fikir akımında olduğu gibi Türkçülük bölümünde de önce yayın organlarına daha sonra ise başlıca temsilcilere yer verilmiştir. Türkçülük fikir hareketinin öncüleri olarak ifade edilen isimler şöyledir: “Yusuf Akçura, İsmail Gaspıralı, Ahmet Ağaoğlu, Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul, Ali

Canip Yöntem, Ömer Seyfettin.” Ancak diğer kısımlardan farklı olarak burada Türkçülük düşüncesinin yaygınlık kazanmasında etkili olan “Türk Derneđi, Türk Ocağı ve Halka Doğru Cemiyeti” gibi derneklere de değinilmiştir. Türkçülüğün edebî sahadaki tesirleri “roman, hikâye ve şiir” türlerinde ele alınmıştır. Türkçülük akımının tesirlerinin görüldüğü romanlar Müfide Ferit Tek’in *Aydemir*, Ahmet Hikmet Müftüođlu’nun *Gönül Hanım* ve Halide Edip’in *Yeni Turan* adlı eserleridir. Hikâye bölümünde ise sekizi Ahmet Hikmet Müftüođlu’nun on bir adedi ise Ömer Seyfettin’in olmak üzere yaklaşık yirmi eser incelenmiştir. “İkinci Meşrutiyet Dönemi Türk Şiirinde Türkçülük” başlığında incelemesi yapılan şairler “Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul, Ali Canip Yöntem, Ömer Seyfettin ve Aka Gündüz” şeklindedir. Türkçülük bölümünde incelenen birçok isim arasında Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin isimlerinin ön plana çıktığı fark edilmiştir. Her iki ismin Türkçülük düşüncesinin hem fikrî yönü hem de edebî sahada yansımaları bakımından önemli temsilciler olması doğal olarak bu sonucu ortaya çıkarmıştır.

II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri ve Türk Edebiyatına Yansımaları adlı kitabın son bölümü dönem tiyatrosuna ayrılmıştır. II. Meşrutiyet’in ilanından sonraki ilk yıllarda tiyatro eserlerinde sık işlenen konuların “II. Abdülhamit karşıtlığı, Osmanlı tarihi ve Osmanlılık düşüncesi” olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda Silahçı Tahsin’in *Girit*, Süleyman Sırrı’nın *Gayz*, Abdülhak Hamit’in *Tarik*, *Tezer*, *Eşber* ve *Finten* adlı tiyatro eserleri örnek olarak verilmektedir. II. Meşrutiyet yıllarında özellikle Balkan Savaşları’nın ardından “millî tiyatro” kavramı üzerinde durulmaya başlandığı belirtilir. Türkçülük fikri çerçevesinde yazılan tiyatrolara Aka Gündüz’ün *Yarım Türk*, *Muhterem Katil*, *Türk Kanı*; Celal Esat Arseven’in *Büyük Yarın* adlı eserleri örnek gösterilmektedir. Bu bölümde tiyatronun ülkemizdeki gelişimi için Dârülbeyazıt’ın kurulmasından, Burhanettin Tepsi Bey’in ve Sahne-i Osmaniye adlı topluluğun katkılarından söz edilir. Ancak Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı’nın getirdiği yıkımdan ve maddi imkânsızlıklardan dolayı II. Meşrutiyet Dönemi’nde tiyatro alanında istenen düzeyde ilerleme kaydedilemediği belirtilmektedir.

Esere bir bütün olarak bakıldığında II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı’nın “genel itibariyle politik ve sosyal karakterli bir edebiyat” olduğu anlaşılmaktadır (2014: 17). Nitekim II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı, bir edebî akım veya topluluk ismi değil tarihî bir dönem adlandırmasıdır. Üstelik bu dönem Türk tarihinde önemli siyasi değişim ve dönüşümlerin yaşandığı, Osmanlı Devleti için muhtelif kurtuluş reçetelerinin sunulduğu yıllardır. İşte böyle bir dönemin edebî sahadaki yansımaları Cengiz Karataş tarafından dört önemli fikir hareketini merkeze alarak incelenmiştir. Yazar, II. Meşrutiyet

Dönemi'nde yazılan edebî eserlere bir bütün olarak bakıldığında işlenen temaların devrin şartlarıyla yakından bağlantılı olduğunun altını çizmektedir.

Fikir hareketlerinin edebî sahaya yansımalarını sınırları belirlenmiş kronolojik bir çizgiye yerleştirmek tam olarak mümkün değildir; çünkü fikir akımlarının aynı anda varlığını devam ettirdiği yıllar bulunmaktadır. Bununla birlikte tarihî seyrine de uygun biçimde Türk Edebiyatı üzerinde öncelikle Osmanlılık düşüncesinin, daha sonra ise İslamcılık fikrinin etkisinden bahsedilebilir. Eserde, tarihî geçmişi ıslahat düşüncesine kadar uzanan Batıcılık hareketinin de izi sürülmüş olmakla birlikte, II. Meşrutiyet yıllarında edebî sahada etkili olan son akımın Türkçülük olduğu ifade edilmiştir. Türkçülüğün yükselen bir değer olarak etki gücünün diğer akımlardan daha fazla olduğu verilen örneklerle birlikte ortaya konulmaktadır. Nitekim Türkçülük düşüncesi II. Meşrutiyet yılları içinde müstakil olarak ele alınması gereken “Milli Edebiyat Cereyanının” oluşmasında aslî unsur olarak rol oynamıştır.

Eserde İslamcılık ve Batıcılık fikir hareketlerine dair bölümlerde açıkça görüleceği üzere konunun bağlamından kopmaması ve vurgulanmak istenen hususların anlaşılabilmesi adına farklı yerlerde sonuç bölümlerine yer verilmiştir. Bunun yanı sıra II. Meşrutiyet Dönemi'ndeki toplumsal, siyasî, askerî gelişmelerin fikir hareketlerini merkeze alarak edebî alanla bağlantısının kurulması hususu hemen hemen hiçbir başlıkta ihmal edilmemektedir. Ayrıca kitap boyunca yapılan incelemelerden elde edilen verilerin ayrı ayrı birbirinden kopuk bilgiler olarak kalmadığı, kurulan bağlantılar ve yapılan çıkarımlarla bir sonuca ulaşıldığı rahatlıkla söylenebilir. Eserin sonunda kronoloji cetveline, kategorilere ayrılmış ayrıntılı kaynakçaya ve dizine yer verilmesi de önemlidir. Bunlar hem eseri okuyanların dönemi daha iyi kavramasına imkân vermekte hem de bu eserden faydalanılarak yapılacak yeni çalışmalar için bir kılavuz rolü üstlenmektedir.

Osmanlılık, İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük fikir hareketlerinin II. Meşrutiyet Dönemi'nde edebî sahadaki iz düşümü üzerine yapılan bu çalışmanın, ilgili döneme yönelik araştırmalarda başvurulması gereken önemli bir kaynak olduğu ifade edilebilir.

Kaynakça

KARATAŞ, C. (2014). II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri ve Türk Edebiyatına Yansımaları, Akçağ Yayınevi, Ankara.